

СЛОВО ПРО ІГОРІВ ПОХІД

Героїчна поема

Почнемо, браття, пісню невеселу
Словами призабутими старими
Про Ігорів згорьований похід.
Почнемо не за вимислом Бояна,
А просто, як насправді все було.
Коли Боян, цей віщий соловейко,
Співав комусь осанну величальну,
То білкою носився по деревах,
Землею - сірим вовком, а в підхмар'ї
Орлом могутнім клекітно ширяв.
Згадавши про усобиці колишні,
Пускав він десять соколів на зграю
Прекрасних лебедів, що линули вгорі,
І князеві, чий сокіл найспритніший,
Він пісню попереду дарував.
Співав хвалу старому Ярославу;
Або Мстиславу, мужньому із мужніх,
Який зарізав велетня Редедю;
Або Роману, сину Святослава...
Так, мовби десять соколів, на струни
Пускав він віщі пальці, й рокотали
Самі ті струни - славили князів.
Почнемо з Володимира. Й розкажем
Про Ігоря, що вигартував розум
Неміряною силою своєю
І вигострив відвагою, як меч.
Повідаєм, як, сповнившись завзяття
І болю за страждальну рідну землю,
Одчайний князь полки свої хоробрі
На землю Половецькую водив.

Бояне, соловію днів минулих!
Якби ж похід цей ти ощебетав,
Стрибаючи по дереву уяви,
Злітаючи думками попід хмари,
Сплітаючи у пісню суццю славу
Й сягаючи Троянових часів!
Ти б заспівав про Ігоря:
"Не буря несе над степом соколів -
Вороння летить до Дону, чуючи біду".
Або почав би, Велесів нащадку:
"Іржання коней чути за Сулою,
Б'ють дзвони в Києві, у Новгороді сурми
Похід скликають, стяги над Путивлем
Загравами тривожно лопотять..."

Жде Ігор брата милого в Путивлі.
Примчав і мовив Всеволод буй-тур:
"Один ти в мене, Ігорю, мій брате;
Порада і розрада ти моя!
Сідлай же, князю, коні свої бистрі,
Бо вже мої осідлані стоять
Попереду під Курськом, наготові.
Мої куряни - воїни умілі:
Під трубами сповіті, із шоломів
Напоєні й згодовані зі списа;
Дороги та яруги їм відомі;
В них луки пружні, повні сагайдаки
І шаблі гострі - волос перетнуть.
Вовками скачуть в полі і шукають
Собі та князю слави й перемоги!.."

На сонце Ігор глянув і жахнувся -
Все військо враз покрилося пітьмою!

І мовив Ігор: "Браття і дружино!
Забитим краще быть, ніж полоненим.
Тож сядьмо, браття русичі, на коней,
Щоб глянуть на великий синій Дон!.."
Й таку незборну Ігор мав жадобу
Дістатись Дону, спробувати Дону,
Що геть йому знамення заступила.
"Бажаю, - мовив, - списа поламати
Край поля Половецького із вами,
Хоробрі, мужні русичі! Загину
Або шоломом Дону зачерпну!"

Вступивши у стремено золотее,
Він полем рушив. З ним - уся дружина.
Їм темрява дорогу заслонила,
Від стугону, що линув звідусіль,
Збудилось птаство, звірі розкричались,
А див гукнув із чорних верховіть,
Щоб чули Волга, Сурож та Посулля,
Помор'я, Корсунь і Тмуторокань.
І половці посунули до Дону;
Мов лебеді сполохані, ячали
Кибитки незліченні опівночі...

До Дону Ігор воїнів веде!
Вороння чорне клякне на деревах,
Вовки в яругах бродять. Клекотають
Орли у небі. Злякані червоним,
Лисиці тонко брешуть на щити...

О Руська земле, ти вже за горою!
Пітьма світліє. Вранішня зоря
Встає над полем, маревом повитим.

Стих соловей. Вороння крик зняло...
Тут русичі червоними щитами
Степ перекрили, прагнучи собі
Звитяг і честі, Ігореві - слави.

У п'ятницю схрестилися мечі.
Здригнулись половці, змішалися, побігли!
Розсипавшись, мов стріли, по степу,
Помчали русичі чарівних половчанок,
А з ними - золото, єдваби, оксамит;
Кожухами, опанчами, парчею
Та іншим узороччям половецьким
Вимощували шлях через болота...
Багровий стяг, біляста хоругов,
Бунчук червоний й ратище срібляне
Хороброму дісталися звитяжцю.

Дріма в степу Олегове гніздо.
Далеко залетіли соколята!
Для кривди не народжені вони
Ні беркуту, ні кречету, ні круку,
Ім'я якому - дикий половецький!

Кончак біжить, неначе сірий вовк;
Гзак поспішає вслід йому до Дону.

На другий день, заледве розсвіло,
Криваві зорі згубу провістили.
Від моря чорні хмари потяглись,
Чотири сонця прагнучи покрити;
Спахнули сині блискавки... Ой бути
Страшному грому! Стрілами іти
Дощу від Дону. Списам поламатись

Й мечам пощербитись об крицеві шоломи
На річці на Каялі, біля Дону!

О Руська земле, ти вже за горою!..

Тут дужий вітер, Стрибожів онук,
Війнув із моря стрілами в обличчя
Полкам черленим, Ігоревим воям.
Земля здригнулась, спінились річки,
І курява знялася над полями!
Лопочуть стяги - половці ідуть
Від Дону і від моря... Звідусюди
Хоробре руське військо обступили;
Степ перекрили кличем бойовим;
А русичі - червоними щитами.

Яр-туре Всеволоде, ти спинив грудьми
Лихе поріддя. Стрілами проймаєш,
Гримиш мечем. Де зблисне твій шолом,
Там голови погані половецькі
Летять на землю. Ковані шоломи
Поскіпані тобою, ярий туре!..
О миле браття, в січі він забув
Про тиху славу, отчий княжий стіл
І Глібівну - дружиноньку вродливу,
Що жде його в Чернігові далекім!..

Були віки Троянові; літа
Старого Ярослава проминули;
Олег мечем усобиці кував
І стріли сіяв - гордий Гориславич.
Це він вступив в стремено золоте
У городі своїм Тмуторокані,

І дзвін той Всеволод у Києві почув,
А Володимир чув його в Чернігові
Й ворота навіть вранці замикав.
Це ж за його обиди похвальба
Бориса Вячеславича поклала
На березі Канини. Звідтіля ж
Повезли Ізяслава до Софії
На вічний спокій в Києві святому...
Був смутний час. Насіяв князь Олег
Чимало лиха, й вирости роздори,
І згнуло незлічено добра
Народу руського - Дажьбожого онука.
В крамолах, в міжусобицях лягло
Людей немало. Рідко орачі,
Йдучи за плугом, голос подавали.
Зате ворони каркали щодня
На трупах, непохованих у полі...

Страшні були ті битви. Ця ж така,
Якої ще ніколи не бувало!

Від рання аж до вечора і знов
Од вечора до рання - свищуть стріли,
Гримлять мечі об крицеві шоломи
Й ламаються скривавлені списи
У полі незнайомім Половецькім...
Копитами поорана земля
Кістями була засіяна і щедро
Полита кров'ю: тугою зійшли
Вони в тобі, о страдна Руська земле!

Над ранок знявся в полі шум і дзвін -
Ковуїв Ігор в січу завертає,

Йдучи на поміч Всеволоду-брату.
День бились. Два. Ополудні на третій
Упали мертво Ігореві стяги,
Й два брати розлучились на Каялі.
Не стало тут кривавого вина;
Скінчили учту русичі хоробрі:
Впоїли свата й поряд полягли
За землю Руську. Трави сум схилив,
І дерево в жалобі приклонилось...

Настала, браття, тужная пора;
Пустиня руську силу подолала.
Ввійшла обида у Дажьбожів рід,
Ступила Діва по землі Трояна
І заплескала крилами край Дону,
Прогнавши золоті часи.
Не йшли князі в походи в дикий степ,
Бо мовив брат до брата гордовито:
"Оце моє, і те - також моє".
Дрібне самі великим нарекли
Й з кривою надовго побратались.
А бісове поріддя звідусіль
Пішло на Руську землю безборонне.

Далеко мужній сокіл залетів,
Ворон б'ючи, - заледве не до моря!
Не воскресити Ігоревих воїв,
Русі щитами їм не затулить!
Помчали з кличем вбивство і грабіж,
Линули племін з огняного рогу.
І жони руські вмилися слізьми:
"Уже нам милих лад не приголубить,
Ні здумати, ні вгледіти очима:

Уже нам срібла й золота не знати..."
І стогоном озвався скорбний Київ,
Чернігів же напасті опосіли.
Розлився жаль великий по Русі
Й проріс печаллю буйною повсюди.
Князі кували смуту. А земля
Стогнала під копитами поганих.

Хоробрі Святославичі біду
На річці на Каялі розбудили,
Яку приспав був грізний Святослав
Мечами харалужними своїми.
Це він навів полки свої міцні
На землю Половецьку, притоптавши
Яри й горби; озера скаламутив
І висушив болота і струмки.
А хана Кобяка із Лукомор'я,
Як вихор, вихопив у війська на очах.
І впав Кобяк у Києві, в дитинці
Великого звитяжця Святослава.

І греки, і морава, й венеційці
Хвалу співають князю Святославу
І гудять Ігоря, що силу потопив
На дні Каяли, ріки половецькі
Засипав руським скарбом золотим
І пересів із княжого сідла
В сідло раба, невольника простого.

Стоять пониклі вдови на валах,
Віднині їм веселощів не знати.

У Києві на горах Святослав

Побачив сон страшний і дивовижний.
"Ізвечора, - повідав, - тільки ліг,
Мене укрили чорним покривалом
Й дали напиться синього вина,
Отрутою замішаного густо.
І сипали з поганських сагайдаків
На груди перли й ніжили мене.
А терем був без стелі та верха...
В бору Кияні та на Оболоні
Всю ніч ворони Бусові кричали
І згряями летіли над Дніпром".

Бояри князю мовили на те:
"Твій розум, батьку, туга полонила;
Два соколи із отчого стола
Злетіли, щоб сягнуть Тмуторокані
Або шоломом Дону зачерпнути.
І вже їм крила шаблі повтинали,
А їх самих попутали залізом.
Стояла тьма у скорбний третій день:
Два сонця змеркли, згасли два багряні
Твої стовпи. Пітьмою огорнулись
Два юні місяці - Олег та Святослав
Й занурились у море. На Каялі
Важуча тьма покрила білий світ.
І половці, мов хижії гепарди,
Розбіглись безборонне по Русі.
Уже хула злетіла на хвалу,
Насильство напосілося на волю,
І Діва ополчилася на Русь.
Над морем синім готки молодії,
Подзвонюючи золотом, співають
Про битву на Каялі та про Буса,

Розп'ятого Вінітаром, й леліють
Відплату Шарукановій ганьбі.
А ми - дружина - в тузі та печалі!"

Й тоді великий мудрий Святослав
Промовив слово, змішане з сльозами:
"Братове милі, дітоньки мої,
Відважний Ігорю і Всеволоде-туре,
Зарано меч ви гострий підняли
На землю Половецьку - і без слави
Поганську кров у січі пролили.
Серця хоробрі ваші гартувались
У мужності й жорстокій боротьбі.
Небої любі, що ж ви натворили
На срібну сивину мою!
Куди поділись влада й многораття
Чернігівського брата Ярослава
З вельможами й могутями його,
З татранами й ольберами швидкими,
Що тільки з захаявними ножами
Полки ворожі кличем побивають,
Видзвонюючи в прадідівську славу?
Сказали ви: "Мужаймося самі.
Минулу славу візьмемо з собою,
Прийдешню теж поділимо на двох!"
А чи не міг і я помолодіти?
Коли линяє сокіл, то не дасть
Свого гнізда й сильнішому в обиду.
Біда - князі мені не підмогають;
Нінащо обернулася година.
Вже на Сулі у Римові кричать
Од шабель половецьких. Переяслав
Стікає кров'ю Глібового сина

На тугу й на печаль мені!.."

Промовивши це слово золотєє,
Князь важко сиву голову схилив.

Великий княже Всеволоде! Мислю
Замало з Володимира літать -
Пора вже отчий стіл попильнувати!
Тобі під силу Волгу розкропити
Міцними опачинами і з Дону
Шоломами всю воду перелить.
Коли б прийшов, за красну половчанку
Платили б по ногаті, а за бранця -
Найбільше по різані. Ти ж бо можеш
Живими диво-стрілами стріляти -
Це Глібовими мужніми синами!

Буй Рюриче, Давиде невгамовний!
Чи то не ваші золоті шоломи
По крові плавали й дружинники хоробрі,
Мов тури, рикали, поранені у січі
На полі незнайомому, чужому?
Вступіть, володарі, в стремена золоті
За горе краю Руського, за рани
Криваві князя Ігоря!

Могутній Осмомисле Ярославе!
Високий злотокований твій стіл;
Залізними полками ти підпер
Угорські гори, міцно заступивши
Дорогу королеві. Ти замкнув
Ворота на Дунаї, через хмари
Метаючи каміння і пустивши

По синьому Дунаю кораблі.
Гроза твоя далеко доліта;
Ти одчиняєш Києву ворота
І з Галича готуєшся стрілять
Заморського султана. Господарю!
Стріляй мерщій поганця Кончака
За горе краю Руського, за рани
Криваві князя Ігоря!

Романе мужній! Дух тебе веде
На подвиги великі. Ти ширяєш,
Мов сокіл, на розбурханих вітрах,
У смілості змагаючись з орлами.
У тебе є залізні юнаки
В латинських обладунках. Де промчали
Гула земля. Литовці і ятвяги,
Дремели й половці покидали списи
І голови покірно приклонили
Під їхні харалужнії мечі...
А Ігореві світ уже померк,
І дерево в печалі ронить листя:
Погані скрізь - по Росі й по Сулі.
Не воскресити Ігоревих воїв,
Русі щитами їм не затулить!
Дон, князю, кличе! Помсти вимагає
Пролита всує Ольговичів кров!
Мстиславичі Волинські - шестикрильці
З хороброго і знатного гнізда!
Хіба не в герцях влади домоглися?
Навіщо ж ваші золоті шоломи,
Списи ляхівські й ковані щити?
Загородіть же стрілами меткими
Ворота Полю, меч свій підніміте

За горе краю Руського, за рани
Криваві князя Ігоря!

Уже Сула сріблясте не тече
Для міста Переяслава. Двіна
Болотом стала грізним полочанам
Під кличем ворога. Один лиш Ізяслав,
Васильків син, попробував мечами
Литовські шоломи й погубив
Велику славу дідову, а сам
Лишився під черленими щитами
В скривавленій столоченій траві.
І мовив тихо: "Воїнів моїх
Прикрили птиці крилами, а звірі
Злизали кров..."
І поруч не було
Ні брата Брячислава, анікого.
Самотній душу богові віддав -
Скотилася перлиною-сльозою...
Печаль велика Полоцьк пойняла,
І труби заридали городенські.
О Ярославе й інші молодці -
Олегові онуки по крамолі!
Схиліть свої знамена, повкладайте
Свої мечі пощерблені у піхви,
Бо вже ви навіть діда обскакали!
Це ви поганські орди привели
На землю Руську, на діла Всеслава.
Усобиці - ось брама, крізь яку
Ввійшла гвалтовність люта половецька!

На сьомому Трояновому віці
Всеслав на Діву жереба метнув.

Обпершись на повсталих, у сум'ятті
Доскочив хитро Києва і списом
Діткнувсь великокняжого стола.
Опівночі, злякавшись Ізяслава,
Лишив киян і тишком, наче звір,
З-під Білгорода шаснув і розтанув
У синій млі. Він тричі увірвав
Примхливе щастя: Новгород узявши,
Розбивши давню славу Ярослава
І вовком перебігши до Немиги.

По річці стелять голови-снопи
Й молотять харалужними ціпами.
На тім току життя своє кладуть,
Од тіла грішну душу одвівають.
Немижині криваві береги
Засіяні не зерном, а кістками
Хоробрих краю Руського синів.

Всеслав удень судив і напучав,
Уділи роздавав княжатам,
А ніччю бігав вовком по Русі:
Допоки півень тричі прокричить,
Із Києва домчить Тмуторокані
І сонцеві дорогу перейде.
Йому задзвонять в Полоцьку, а він
Той дзвін ранковий в Києві почує...
Хоч віщою душа його була,
А тіло дужим, лиха натерпівся.
Йому Боян наш, мудрий та веселий,
Колись-бо мовив приспівку таку:
"І хитрому, й кмітливому,
І чаклуну умілому

Суд божий не минуть".

О Руська земле! Ти іще не раз
Зітхнеш печально, з тугою згадавши
Годину давню й велетів князів!
Було, старого князя Володимира
До Києва нічим не прикуєш...
І нині встали Рюрикові стяги,
Й Давидові розпрямились хорогви;
Та в різні боки мають ті знамена...
Списи ж співають, браття, на Дону!

Голосить Ярославна на зорі,
Кигичучи, мов чайка, примовляє:
"Зигзицею до Дону полечу,
Вмочу рукав шовковий у Каялу
І рани князю витру на його
Могутньому порубаному тілі".

В Путивлі, на високім заборолі
Голосить Ярославна, примовляє:
"Вітриле, вітре, Стрибоже швидкий,
Навіщо мечеш стріли половецькі
На воїв мужа милого мого?
Хіба не досить віяти вгорі,
Ширяти попід хмарами важкими,
Гойдаючи на морі кораблі?
Навіщо ж ти веселощі мої
По сивій ковилі розвіяв?"

В Путивлі, на високім заборолі
Голосить Ярославна, примовляє:
"Славутичу! Крізь гори кам'яні

Пробився ти у полі Половецькім.
Леліяв Святославові човни
До полку Кобякового. Могуте!
Мені з неволі ладу прилелій,
Щоб я не слала сліз йому на море".

В Путивлі, на високім заборолі
Голосить Ярославна, примовляє:
"О сонце ясне, лагідне усім!
Навіщо, красне, промені жагучі
Простерло ти в безводному степу
На воїв мужа милого мого,
Звело їм луки спрагою, стягнуло
Журбою сагайдаки?.."

На зорі
Заграло море, смерчі потяглися
Імлю в степ: то Ігореві бог
Таким знаменням вказує дорогу
На землю Руську з тяжкого полону.

Погасла черлень вечора. Пітьма
Лягла густа на землю Половецьку...
Не спиться князю Ігорю, в думках
Він поле дике міряє від Дону
Аж до Дінця... Тут половець Овлур
На коней тихо свиснув за рікою,
Даючи князю гасло! Застогнала
Суша земля, травною шум пішов,
І вежі половецькі похитнулись.
Князь Ігор - горностаєм в очерет,
На воду - білим гоголем; упав
На буй-коня і соколом швидким

В імлі полинув, лебедя та гуску
Собі забивши спритно на вечерю.
Якщо князь Ігор соколом летів -
Овлур подався вовком, отрусивши
Студені роси. Коней підірвали,
Коли добігли лугу при Дінці.

Донець радіє, Ігореві каже:
"Ти, князю, нині величі зажив;
Кончак - неслави; Руськая земля -
Веселощів, померклих на Каялі!"
І мовить Ігор: "Донче, славен будь
За те, що князя хвилями леліяв,
Траву зелену слав йому під ноги,
Вдягав імлою теплою у шатрах
Гаїв зелених, гоголем стеріг
На чистих плесах, чайкою - на лузі,
І тернами густими - на вітрах".

А Стугна не така була.
Розлившись од весняних ручаїв
І крові мертвих воїнів, закрила
В своїх темнинах князя Ростислава.
Заплакала по мужнім юнакові
Княгиня-мати. Квіти похилились,
І дерево в жалобі приклонилось...

То не сороки, злякані орлом,
Заскрекотали - Ігоревим слідом
Спішить Кончак із Гзаком. Причаїлись
На вітті чорні ворони, замовкли
Сороки й галки. Полози одні
Повзуть неквапно в травах поруділих.

Стукочуть дятли, вказуючи путь
Додому князю Ігорю, піснями
Світ провіщають радо солов'ї.

І каже Гзак сердито Кончакові:
"Коли вже сокіл вирвався - вб'ємо
Соколича стрілою золотою!"
Кончак же мовить Гзакові лукаво:
"Коли вже сокіл вирвався - скрутим
Соколича дівочою красою".
І буркнув Гзак похмуро: "Окрутить
Не мудре діло, тільки ж нам тоді
Не бачити не те що сокільця,
А й красної дівиці! Це гніздо
Нас битиме і в полі Половецькім".

Колись Боян, - премудрий піснетворець
Славетних Ярославових часів, -
Сказав про Святославові походи:
"Хоч тяжко голові не на плечах,
Та тілу також зле без голови".
Отак і краю Руському нелегко
Без Ігоря, Олегового внука.
"Сіяє сонце ясне в небесах -
Князь Ігор в Руську землю повернувся!" -
Лунає спів дівочий на Дунаї
І в'ється аж до Києва за море.

Вже Ігор їде Боричевим, радий
Вклонитись чудотворній Пирогощій.

Всміхнулась Русь крізь сльози та печаль!

Старим князям осанну проспівавши,
Хвалу співати можна й молодим:
Хай славні будуть Ігор Святославич,
Буй-тур відважний Всеволод і юний
Князь Володимир Ігорович!

Слава

Усім князям хоробрим і дружині,
Що землю рідну пильно бережуть!

(Переспів Василя Шевчука.)